

МЕТОДОЛОГИЈА ПРОГЛАШЕЊА НЕКЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ТЕРОРИСТИЧКОМ

Радослав Гаџиновић¹

Институт за политичке студије у Београду

Најновији облици испољавања савременог тероризма дају садашњем друштвеном тренутку једну сасвим нову димензију, због битних разлика, како у облицима испољавања (који су условљени развојем науке, технике и технологије), тако и различитошћу друштвених, економских, политичких и историјских корена настанка. Сваки терористички акт је политички мотивисан и негација је демократије. Због тога у овом раду аутор даје методологију – поступни систем утврђивања и проглашења неке организације терористичком. То је веома значајно, јер ако се од најнижих локалних нивоа до ОУН поступи по предлогу аутора овог текста отклонити се могућности примене двоструких стандарда када је у питању како дефинисање тероризма, тако и проглашење неке организације терористичком. То ће умногоме олакшати супротстављање савременом тероризму на локалном и на глобалном нивоу.

Кључне речи: *тероризам, герила, диверзантска активност, криминална активност, полиција, суд, ОУН.*

„Спас народа нека буде највиши закон“
(*Salus populi suprema leh esto*)
Латинска изрека

Увод

Савремени тероризам, као један од видова насиља, постао је најзначајнији изазов, како за државу и њене органе заштите, тако и за ОУН. Терористичке активности су у 20. веку биле енигма и велики проблем за интегралну безбедност, али ће бити још већи у 21. веку, па је сваки помак у изналажењу метода, идентификације и садржаја тероризма значајан напредак ка стварању претпоставки за успешно супротстављање том виду насиља. Значи, неопходна је интензивна припрема свих, а не само неких држава кроз повезивање резултата теорије и праксе у препознавању и супротстављању све чешћем и опаснијем насиљу. Проучавањем политичког насиља долази се до сазнања да је про-

¹ Проф. др Радослав Гаџиновић је научни саветник.

блем тероризма био заиста један од водећих проблема 20. века, развијајући се на основама отуђености појединаца и група, националним сукобима, тензијама, злоупотреби власти у земљама под влашћу диктатора и нефункционисању правних држава. Због тога је усвајање методологије проглашења неке организације терористичком веома значајан и, могло би се рећи, неизбежан процес.

Дефинисање савременог тероризма

Савремена наука улаже велике напоре да понуди општеприхватљиву дефиницију тероризма. Међутим, и поред тога што тероризам представља праву пошаст савремене цивилизације, политика многих моћних држава одлаже дефинисање савременог тероризма, првенствено због примене двоструких стандарда. Дакле, неприхватљива је подела на добре и лоше терористе, праведни или неправедни тероризам (сви терористи су лоши и неправедни), без обзира што некада велике силе својим непринципијелним тумачењем тих појава доводе у заблуду јавно мњење приликом дефинисања савременог тероризма. У појмовном одређењу савременог тероризма присутне су академске и административне дефиниције.

Академске дефиниције тероризма потврђују да су најчешћи елементи дефиниције тероризма насиље као *метод*, грађани и влада као *мете*, изазивање страха и изнуђивање политичких или социјалних промена као *циљеви*, а велики број жртава коме теже терористи указује на *спектакуларност* као дефинициони елемент тероризма.²

Академске дефиниције су засноване на научном тумачењу проблема савременог тероризма. Анализом академских дефиниција о мотивима може се потврдити сагласност аутора по питању да ли је тероризму иманентан искључиво политички циљ. Међутим, под тероризмом се не могу подразумевати понашања чији су циљеви дубоко лични, себични. Увек иза вредности стоје циљеви, а иза циљева интереси, не само појединца, већ и држава.

Проф. др Војин Димитријевић сматра да је сваки акт тероризма политички мотивисаних извршилаца одређен односом према власти и да је „према томе политички“. Ако политичку суштину може понекад замаглити разноликост, тиме се суштина неће променити.³

Тероризам је, дакле, „посебан правни појам“ (*delictum sui generis*), а његова историја је тесно везана за историју политичког деликта.

Дакле, политички мотив извршиоца је услов да би се нека радња означила као терористичка, јер је то једина дефиницијска компонента која раздваја тероризам од обичног криминала. Будући да се значење речи тероризам кроз историју мењало како би се прилагодило политичком ризику сваког наредног периода, није никакво изненађење што је веома тешко одредити једну трајну дефиницију тероризма.

Званичне или административне (*дефиниције по наређењу*), односно службене дефиниције тероризма, иако су многе у научном смислу суштински неприхватљи-

² Радослав Гаћиновић, *Тероризам у политичкој и правној теорији*, Evro-Giunti, Београд, 2010, стр. 45.

³ Војин Димитријевић, „Тероризам“, Радничка штампа, Београд 1982, стр. 37.

ве, једино нажалост егзистирају у пракси. Тако, на пример: *US State Department FBI (Federal Bureau of Investigation)*, Тим потпредседника САД, Обавештајна агенција Министарства одбране САД, Закон САД и Приручник америчке војске имају различите дефиниције тероризма. Дакле, тзв. административне дефиниције тероризма су оне које су производ одређених државних или међудржавних институција.

Међутим, кад је дефинисање тероризма у питању, „проблем је у дефиницији проблема“, истиче Џонатан Р. Вајт.⁴ Тероризам као инструмент спољне политике Џинди Комбс (*C. C. Combs*) назива тајним тероризмом (*covert terrorism*), а у оквиру њега она разликује тајни државни тероризам (*clandestine state terrorism*) који је, у ствари, директно прикривено учешће државних агената (обавештајних служби или специјализованих снага) у терористичким активностима. Друга врста тајног тероризма јесте државно спонзорисан тероризам који подразумева ситуацију у којој су државе или приватне групе унајмљене да за рачун државе извршавају терористичке акције. У тој ситуацији једна држава је наручилац, али не и увек директни учесник акција.⁵

Дакле, тероризам је тешко дефинисати из више разлога. Првенствено, препреку чине политички, методолошки и правни разлози. *Политички разлози* били су препрека усаглашавању ставова поводом тероризма кад год би се у Уједињеним нацијама повела расправа о неком терористичком акту. Сваки будући покушај дефинисања тероризма у оквиру ОУН вероватно ће наилазити на политичке отпоре као и до сада. Веома тешко би се могао успоставити споразум између САД и ЕУ, с једне стране, и исламских земаља, са друге стране, око јединственог става по питању тероризма, јер ће свака страна кроз евентуалну дефиницију тероризма покушати да наметне своје политичке ставове и да покуша остварење својих циљева. Такође, постоје и *методолошки проблеми* приликом дефинисања савременог тероризма.

У другој половини 20. века тероризам се често и радикално мењао, тако да је веома тешко одредити његове сталне одлике и елементе бића тероризма као кривичног дела. *Правни проблеми* који се постављају пред сваког ко покуша да предложи дефиницију тероризма која ће, с једне стране бити *легална*, односно усклађена са позитивним међународним правом, а са друге *легитимна*, односно која ће пружити правни оквир за ефикасну и делотворну реакцију против носилаца терористичких активности, изгледају као непремостива препрека. Без усаглашавања темељних питања реформе међународног права установљеног Повељом ОУН, није реално очекивати доношење општеприхватљиве дефиниције тероризма, јер таква дефиниција без правног основа не може да производи никаква дејства, што је у крајњој линији основни циљ њеног доношења.

Тероризам је тешко дефинисати и због тога што је „контекстуалан концепт“, па се политичке, правне и друштвене науке често разилазе у самом приступу дефинисању тог проблема, због тога што се питање дефиниције везује за (де)легитимизацију и криминализацију, због тога што постоји много (више значајних) облика и врста тероризма са различитим појавним манифестацијама, због тога што је термин подлегао разликама у поимању тероризма током протеклих 200 година колико егзистира.

⁴ Исто. стр. 22.

⁵ Combs C. C., *Terrorism in the Twenty-First Century*, Prentice Hall Inc, Upper Saddle River, New Jersey, 1997.

За непостојање општеприхватљиве дефиниције тероризма треба истаћи и следеће разлоге:

а) појава великог броја некомпетентних људи који сами себе проглашавају експертима за теоретско тумачење савременог тероризма,

б) двоструки стандард великих сила, посебно САД и Велике Британије о појмовном одређењу и дефинисању тероризма. Дакле, они догађаје исте садржине тумаче различито, зависно од њихових тренутних политичких интереса, што је и највећи проблем за отпочињање дефинитивне свеобухватне међународне антитерористичке активности, како би се тероризам у 21. веку макар држао под контролом;

в) дефинисање тероризма по наређењу. Свако ко поседује политичку моћ да дефинише „леgitимитет“ има и моћ да дефинише тероризам. На пример, у Америци постоје различите дефиниције тероризма у *State Department*-у, *FBI*-у, Тиму потпредседника Америке, Министарству одбране САД, Обавештајној агенцији министарства одбране и *CIA*.

Терориста, по правилу, мисли да сам није крив за злочин који је починио, него онај који није испунио његов захтев, па је зато злочин настао. Нажалост, апсолутни заштитни систем против тероризма не постоји. Он је феникс феномен. Лако се обнавља, односно регенерише ако његов један део остане жив. Приликом одређивања дефинисања тероризма мора се узети у обзир чињеница да је терориста обавезно интризично мотивисан.

Иако тероризам сви у свету формално осуђују, у пракси се потврдила чињеница да ипак представља ефикасно оружје за остваривање политичких циљева одређених националних заједница. Историја подсећа да је организација УН формално осуђивала деловање многих терористичких организација у свету, али велике силе нису увек уважиле међународно право, јер су у одређеном тренутку подржали и оснажили деловање терористичких организација у многим регионима. Терористичке организације неправедно третирају као ослободилачке, уз масовни публицитет креира се искривљено мишљење јавног мњења у свету. На тај начин пружа се конкретна помоћ терористичким организацијама, а земља жртва насиља се проглашава као творац терора. Тиме јој се одузима легално и легитимно право да се на својој територији бори против тероризма.

Међународни систем безбедности у наредном периоду је пред великим изазовима, како очувати колективну безбедност становништва и заштитити грађане од те тешко контролисане пошасте. То се, поред осталог, може постићи кроз: организовање; врхунску обуку и савремено опремање јединица за противтерористичка дејства; сталним праћењем научних достигнућа из области војних, друштвених и техничких наука; анализом досадашњих искустава у антитерористичкој делатности; унапређењем система мера за одвраћање терористичких активности и тиме јачати унутрашњу снагу и способност друштва за наставак демократских процеса. Поред тих предуслова, основни услов за успех је одлучна опредељеност јавног мњења за супротстављање савременом тероризму. Стављање савременог тероризма под контролу био би велики успех Организације УН, јер искорењивање тероризма у свету за сада је само жеља већине човечанства.

Страх је незаобилазни и централни елемент терористичке стратегије, која постаје све тајанственија за органе државне заштите. Тероризам је, дакле, насиље

усмерено на посматраче. Страх је жељени и намеравани ефекат, а не споредни производ тероризма.⁶ Он је психолошки феномен који може изазвати дубоке социолошке последице у друштву, а појединачно његова мета је психа човека. Тероризам не изазива природан већ ирационалан страх, а терористи сматрају да је преплашеном човеку лако наметнути своју вољу, па на томе граде своју стратегију.

Приликом дефинисања тероризма треба обавезно узети у обзир:

- терориста врши насиље или прети насиљем, неизбежно је политички мотивисан (*animus terrorandi*) и припада некој организацији;
- акције терориста усмерене су ка далекосежним психолошким последицама (терористи није важна сама мета напада колико политички одјек акције);
- тероризам никада не подржава већина становништва, а ако конкретну врсту насиља подржава већина становништва то више није тероризам већ герила или масовни устанак;
- захтеви терориста никада нису реални нити су на закону утемељени, они су увек плод политичких мотива – сепаратизам или пак ослобађање њихових чланова из државних затвора;
- терористи сматрају да је преплашеном човеку лако наметнути своју вољу и на тим премисама граде своју стратегију, држећи стало тензију у јавном мњењу јер нико се не боји онога што је прошло већ неизвесности која долази;
- тероризам – тај опасни феномен увек је за корак испред органа државне заштите, поред осталог и зато што државни службеници размишљају о том проблему само за време радног времена, а терористи 24 часа, што потврђују многи примери из прошлости;
- терористи се некада спремају и годинама за акцију која може да траје само неколико минута;
- терористи су у предности у односу на органе државне заштите. Они се спремају колико треба, сами бирају мету напада, бирају време напада. Нападају онда кад обично постижу изненађење, нападају обично тзв. меке мете.

Веома је битно при том знати да захтеви терориста никада нису реални нити на закону утемељени и да терористичку активност никада не подржава већина.

Тероризам се не сме делити на мали или мегатероризам, јер се тиме оставља слободан простор за деловање „малих“, али веома опасних терористичких организација.

Приликом дефинисања тероризма веома је битно утврдити разлику између терористичке организације и терористичке групе. Терористичка организација се не ствара на одређено време, већ на неодређено време, тј. док се њени политички циљеви не остваре или док јој се корени не униште, а то је веома дуг период и тежак процес. Дакле, терористичка организација формира терористичке групе у свом саставу и њихово је трајање условљено извршењем задатка. Такође, веома је битно уочити да је терористичка акција ужи појам од терористичке активности. То је у ствари један од битних елемената терористичке активности, интензивнији, наглашенији, одређенији, који у ствари краће траје и у суштини је део остварива-

⁶ Brian M. Jenkins, *International Terrorism a New Mode of Conflict; International Terrorism and World Security*; David Carlton and Carlo Schaerf, Croom, Helm London, 1975, p. 14.

ња укупне терористичке активности. Свака акција, па и терористичка, као и активност, има одређену структуру, субјекте, циљеве, методе и средства која примењује ради постизања одређених резултата, ефеката и последица. Поред наведених битних одредаба терористичке акције, она је и одређено циљно-рационално, свесно, сврсисходно понашање појединаца и група, скуп одређених радњи, чињења одређене усмерености, интензитета, претежно са циљем да се промени постојеће политичко стање. Терористичке акције су подсистеми и конкретизације терористичких активности, које могу бити појединачне, групне, одређеног трајања и распрострањености, у неком времену и које треба остварити сагласно постојећој оријентацији. Битно својство сваке терористичке акције јесте њен утицај на одређене појаве и процесе, пре свега на политичке процесе, политичку ситуацију у земљи или региону где се изводе.

Дакле, све досадашње дефиниције тероризма имају свој квалитет, али ниједна још увек није општеприхватљива у Организацији УН. Има за то оправдања, јер су многе дефиниције проткане политичким мотивима онога ко дефинише тероризам, или пак нису убедљиве у дефинисању терористичких радњи, па се тако добија простор за примену двоструких стандарда и одлаже почетак дефинитивног обрачуна са тероризмом на глобалном нивоу. На основу дугогодишњег научноистраживачког рада, аутор овог текста даје своју дефиницију тероризма: „*Тероризам је организована примена насиља (или претња насиљем) од стране политички мотивисаних извршилаца, који су одлучни да путем страха, зебње, дефетизма и панике намећу своју вољу органима власти и грађанима*“.⁷

Дистинкција терористичких од привидно сличних активности

За разлику од терориста, герилци носе исте униформе и формацијско наоружање; јавно се појављују – никада се не крију. У Женевској конвенцији од 12. августа 1949. године герилска дејства су дефинисана у члановима 4, 1 и 13, а герилци морају испуњавати и услове из члана 1. Хашког правилника, и то: морају на челу имати лице одговорно за своје потчињене; морају имати одређени знак распознавања – амблем који се може уочити са растојања; морају се придржавати одредаба међународног ратног права. Дакле, герила је много виши ниво насиља од тероризма и у борбу против ње укључују се масовније снаге државне заштите.

Веома је битно разликовати терор од тероризма. Терор је насиље државе и њених институција према својим грађанима. У недемократским друштвима држава примењује терор према својим грађанима ради насилног утицаја на јавно мњење ради изнуђивања неких политичких одлука које у демократским околностима грађани те државе не би прихватили. Некада држава примењује терор и против сопствене опозиције, тј. када у њој постоје довољно јаке политичке личности које би у датим политичким околностима за режим представљале политичке проблеме. Треба разликовати две основне врсте терора: геноцидни терор и терор као начин

⁷ Радослав Гађиновић, „Савремени тероризам“, Графомарк, Београд, 1998, стр. 31.

владања. Геноцидни терор има за циљ потпуну ликвидацију једне националне, етничке или верске групе. За разлику од геноцидног терора, терор као начин владања је рационалнији, јер уништење и није циљ владања људима, јер када актер терора све уништи онда нема над ким да влада. Круг жртава је ужи од укупног становништва, док се под ширу мету може подвести манипулација и застрашивање.

Веома је значајно да се систематски терористичке активности разликују од радњи криминалаца и патолошких убица. Криминалац, као и терориста, користи насиље као средство за постизање сопственог циља. Без обзира на то да ли криминалац користи насиље као средство за стицање новца или материјалног богатства, или убија или наноси повреде одређеној жртви за новчану накнаду, увек делује првенствено из себичних (личних) разлога. За разлику од тероризма, насилни чин обичног криминалца није срачунат на изазивање последица – нарочито не психолошких – изван самог чина. Зато се под активношћу криминалца не подразумева изазивање ефеката према маси или околини, па је најзначајнија разлика између терористе и криминалца у томе што криминалац није заинтересован за утицај на јавно мњење – једино жели да узме новац и побегне, и да, при томе, буде што мање запажен.

Терористичка активност се разликује и од активности патолошког убице који може да примени истоветну тактику. Међутим, док тактика терористе и патолошког убице може бити иста, сврха њиховог насиља није иста. Циљ терористе је политички мотивисан (*animus terrorandi*), а циљ патолошког убице је потпуно егоцентричан и дубоко личан. На пример, Џон Хинки је 1981. године покушао да убије тадашњег председника САД Роналда Регана само да би импресионирао глумицу Џуди Фостер. Такође, треба разликовати терористичко убиство од политичког убиства. Политичко убиство обично „нема аутора“. Он се не оглашава јер је посао завршен тиме што је убијена нека важна личност, док се терориста јавно оглашава након извршеног злочина.

Такође, мора се разликовати тероризам од диверзантских активности. Диверзантске активности су легалне активности које су саставни део борбених дејстава сваке армије. Диверзије изводе припадници војске у униформи са наоружањем, са амблемом и признате су у међународном ратном праву као легитимне борбене активности сваке армије, а тероризам је организована примена насиља или претња насиљем од стране политички мотивисаних извршилаца који су одлучни да кроз страх, зебњу, дефетизам и панику намећу своју вољу органима власти и грађанима.

Процедура проглашења неке организације терористичком

Прогласити организацију која примењује насиље терористичком организацијом веома је одговоран посао институција државе. То је процес поступности и аргументованости, уз уважавање Повеље Уједињених нација, међународних конвенција и постојећих правних аката државе. Да би нека организација званично била проглашена терористичком, државне институције то морају доказати методолошки, поступно и организовано. Прво се морају усвојити дефиниције појмова

које су утврђене на основу рада признатих научних институција, као што се морају дефинисати и појмови који наизглед личе на тероризам, како би се наука ослободила притиска некомпетентних људи и како се не би додатно замагљивао проблем савременог тероризма. Таквом методологијом створили би се услови за успешно и општеприхватљиво дефинисање тероризма, што је предуслов за почетак антитерористичког деловања. Ради тога, савремене облике међународног и унутрашњег тероризма треба појмовно разликовати од других, наизглед сличних активности, као што су герила, терор, диверзантске активности, политичко убиство, класични криминал, акције патолошких убица и сл.

Када полиција, уз сарадњу са обавештајном службом, уважавајући научно прихваћен став о томе шта представља тероризам, процени да је присутан тероризам у држави, тј. када на основу прихваћених званичних ставова искључи класични криминал, диверзантску активност, деловање патолошких личности, герилу, терор, политичко убиство, онда на основу постојећих правних аката та активност прелази у надлежност органа државе, тј. у надлежност тужилаштва које у сарадњи с полицијом подноси пријаву надлежном суду од кога се очекује да правоснажном пресудом озваничи терористичку делатност наведене организације, тј. да је прогласи терористичком.

Након тога судска пресуда се може послати председнику државе. Председник, после консултација са стручњацима и научним институцијама, пресуду може доставити парламенту и предложити да се она ратификује. Парламент је анализира, потврђује или одбија. Уколико је парламент потврди, онда се надлежни одбори парламента састају и састављају документ (у виду конвенције или резолуције) који достављају председнику на потпис. Након тога влада државе обавештава Савет безбедности Уједињених нација и са свим документима упућује захтев да се усвоји предлог државе, тј. да се та организација прогласи терористичком. Ако Савет безбедности Уједињених нација оцени да је поступак државе исправан, он припрема резолуцију којом потврђује предлог државе и подноси је на усвајање Генералној скупштини Уједињених нација. Када се резолуција усвоји, доставља се свим чланицама на ратификацију. Тек онда поменута организација постаје званично терористичка и од тада је на удару закона свих држава чланица Уједињених нација. Тиме свака држава стиче овлашћење да се свим дозвољеним средствима на својој територији бори против те терористичке организације, а у случају потребе, земљи у којој је та терористичка организација настала и у којој она делује, стиже помоћ и од Уједињених нација.⁸

Ако држава није способна (кадровски, материјално и организационо) да спроведе ту процесуру, тражи помоћ Уједињених нација. Тада Старатељски савет у сарадњи са Саветом безбедности Уједињених нација има одлучујућу улогу у пружању помоћи држави у супротстављању терористичким активностима. Међутим, ако пак нека земља подржава тероризам на својој територији, наведену процедуру треба да спроведе Савет безбедности Уједињених нација на предлог једне државе или групе држава које су постале жртве терористичких активности с простора оне која подржава тероризам.

⁸ Радослав Гађиновић, *Тероризам у политичкој и правној теорији*, Евро-Giunti, Београд, 2010, стр. 73–74.

Терористичка организација би под таквим условима имала минималне изгледе да постигне циљ. Што је најбитније, после те процедуре био би забрањен приступ члановима те организације на територије оних земаља које су ратификовале конвенцију, инкриминисала би се свака активност банака и других институција које са члановима терористичке организације склапају пословне и друге уговоре или улазе у финансијске трансакције. Такође, члановима терористичке организације би се забранило политичко деловање, као и кандидовање за државне, научне и друге функције. Истовремено би се забранила обука терориста на територији држава чланица Уједињених нација, а свака држава чланица би била у обавези да спречи трговину свим врстама наоружања, муниције, војне и полицијске опреме, као и било какав пословни однос с терористичком организацијом и њеним члановима, односно с државом у којој таква организација делује.

Закључак

Наведени поступак проглашења неке организације терористичком услов је да се отпочне стварна антитерористичка активност на глобалном нивоу, а предуслов за то је истинска одлучност, пре свега великих сила. Јер, сви докази су узалудни ако се неко насиље не тиче великих и моћних, с једне стране, и ако неке велике силе као и досад буду користиле тероризам у остваривању сопствених политичких интереса у датом тренутку. Ко не разуме проблематику настајања и ширења тероризма, може рећи да је овакав поступак дуг. Међутим, овом методом би се решио проблем, а без ње проблем једне терористичке организације никада се неће решити јединствено, на глобалном плану. То потврђују досадашње активности савременог тероризма у свету.

Да би се терористичка активност држала макар под контролом на глобалном плану, пресудан елемент за то је реакција друштва, а не само реаговање државних органа. Треба посебно истаћи да је полиција главни носилац борбе против тероризма у свакој држави. Војска се у антитерористичку борбу укључује само у неким ситуацијама, и то у случају НХБ (нуклеарних, хемијских и биолошких) акцидената, у случају талачких ситуација које сама полиција не може да реши и када терористичка активност прерасте у веће видове насиља, као што је масовна герила или устанак.⁹

Ако се у будућности не буде ефикасно примењивала методологија проглашења неке организације терористичком и ако након тога не буде уследила свеобухватна антитерористичка активност, свет ће запасти у велике проблеме. Тероризам тада може доживети експанзију на глобалном плану, а то ће изазвати турбулентно стање које лако може измаћи свакој контроли.

⁹ Исто, стр. 74–78.

Литература

1. Dennis, A. Pluchinsky: *Европски тероризам*, Brasseys, Washinton, D. C. 1992.
2. Димитријевић, В.: *Тероризам*, Радничка штампа, Београд 1982.
3. Димитријевић, В.: *Страховлада*, Рад, Београд, 1985.
4. Hoffman, В.: *Унутрашњи тероризам*, превод и штампа 5. „Народна књига“ и „Алфа“, Београд, 2000.
5. Horowitz Leonard G.: *Death in the Air: Globalism, Terrorism, and Toxic Warfare, sandpoint*, Tetrahedron, 2001.
6. Гађиновић, Р.: *Тероризам*, Драслар, Београд, 2005.
7. Гађиновић, Р.: *Антитероризам*, Драслар, Београд, 2006.
8. Гађиновић, Р.: *Тероризам у политичкој и правној теорији*, Evro-Giunti, Београд, 2010.
9. Јаковљевић, Д.: *Тероризам с гледишта кривичног права*, „Службени лист СРЈ“, Београд, 1997.
10. Џонатан Р. Вајт, *Тероризам*, Алехандриа Пресс, Београд, 2004.
11. Taylor, Max. I Horgan, John (ur): *Terorizam i budućnost*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
12. Wilkinson, P.: *Terorizam protiv demokratije*, Golden marketing, Zagreb, 2002.